

Dromen van de monarchie

Wilhelm II en de nazi's

Keizer Wilhelm II verkleedde zich graag, niet alleen in militaire uniformen maar ook in historische kostuums. Op de grote foto uit 1907 is de keizer voor een bal waarschijnlijk gekleed als één van zijn voorouders, de grote keurvorst van Brandenburg-Pruisen. In de jaren '20 en '30 droomde Wilhelm van herstel van de Duitse monarchie en hij zocht daarvoor samenwerking met de nazi's. Daarnaast: foto uit de tijd dat hij als balling in Huis Doorn zat (foto's tenzij anders vermeld Museum Huis Doorn).

'De Hohenzollerns moeten leren dat de tijd van ruitersstandbeelden voor adellijke nazaten voorbij is.' Katja Kipping, voorzitter van Die Linke, gooide kortgeleden nog eens olie op het vuur in een fel debat over de voormalige Duitse keizerlijke familie. Wilhelm II, de laatste keizer, deed al een hele eeuw terug afstand van de troon, maar zoals **Jacco Pekelder** bespreekt: de politieke keuzes van Wilhelm en de kroonprins zijn uiterst actueel. ►

De ongewilde aanstichter van het Duitse debat over de Hohenzollerns eind 2019 was Wilhelms in 1976 geboren achterachterkleinzoon Georg Friedrich, prins van Pruisen. Deze huidige 'Chef' van de Hohenzollern-dynastie bleek een claim te hebben ingediend bij de Duitse overheid: de prins eist teruggave van of schadeloosstelling voor kunstvoorwerpen en paleizen die direct na de Tweede Wereldoorlog in de Sovjetbezettingszone in Oost-Duitsland zijn geconfisqueerd.

Nuchter beschouwd maakt de prins gewoon gebruik van een wet uit 1994. Velen vinden het echter moreel verwerpelijk dat de voormalige keizerlijke familie nog eens een beroep doet op de staatskas. Na 1918 waren de Hohenzollerns door de nieuwe Republiek van Weimar immers al uiterst genereus behandeld: de keizer kreeg meteen al hele forse geldbedragen uit Berlijn en de republiek gaf hem in 1926 bij verdrag een groot aantal bezittingen in Duitsland terug.

Bovendien zijn er juridische complicaties. Volgens de wet hoeft compensatie of teruggave niet plaats te vinden als de 'erflater' het 'nationaalsocialistische systeem aanzienlijke steun' heeft verleend. En hier zit nu juist het punt. Kroonprins Wilhelm (1882-1951) én zijn vader, ex-keizer Wilhelm II (1859-1941), hebben wat dit betreft geen brandschone handen.

Hitler in beeld

In Nederland droomde de ex-keizer in zijn ballingsoord Doorn nog tot in de jaren dertig van herstel van de monarchie. Zijn miniatuurhofhouding volgde de politieke ontwikkelingen in Duitsland nauwlettend. Wilhelm probeerde met boeken, artikelen en interviews de Duitse publieke opinie te beïnvloeden, mede omdat hij begon te beseffen dat het keizerschap voortaan brede steun van 'het volk' behoefde.

Met vele andere conservatieven speurde de keizer daarom 'op rechts' naar een massapartij die de arbeiders weg zou kunnen lokken van de sociaaldemocratische SPD en de communistische KPD. Zo raakte hij geïntrigeerd door de nazi's, al stuitten hun 'socialisme' en volkse platheid hem tegen de borst. In september 1930 kwam Adolf Hitler in beeld als de man die de keizer weer naar de troon zou leiden: bij de Rijksdagverkiezingen schoot zijn NSDAP van 12 naar 107

zetels. Nu verscheen Wilhelms tweede echtgenote op het toneel, prinses Hermine Reuß ältere Linie. Als handige netwerkster slaagde ze er in 1931 en 1932 in de tweede man van de NSDAP, Hermann Göring, tot een bezoek aan Huis Doorn te verleiden. Tussendoor ontmoette ze Hitler in Berlijn. Uit onder andere de dagboeken van zijn vleugeladjutant Sigurd von Ilseman wordt duidelijk dat het keizerlijke paar het herstel van de monarchie in die gesprekken openlijk aan de orde stelde. De beide nazi's probeerden op hun beurt Wilhelm en Hermine met vage toezeggingen te paaien. Zij zagen een kans om hun imago onder de oude aanhangers van de keizer op te poetsen.

Bewonderaar van Mussolini

Al in 1932 begon het de keizer echter te dagen dat Hitler mogelijk dubbelspel speelde en zichzelf als de Führer van het Duitse volk zag. Ook stak de vrees de kop op dat kroonprins Wilhelm keizer zou worden in zijn plaats. Vlak voor de revolutie van 1918 was zoiets ook al bijna gebeurd. Toen had Wilhelm II alle zes zijn zoons gedwongen een verklaring te ondertekenen waarin ze

van eigen aanspraken op de troon afzagen. Maar of de kroonprins zich daaraan hield? Hij was na de nederlaag naar Nederland gevlucht maar in 1923 teruggekeerd naar Duitsland, waar hij een vurig bewonderaar werd van Benito Mussolini. In brieven aan zijn vader stak hij de loftrumpet over Mussolini's met 'geniaal geweld' gevestigde regime, dat tot Wilhelms tevredenheid hard optrad tegen links. De Duce was in 1922 door koning Victor Emanuel III geïnstalleerd als minister-president. Het leek de jonge Wilhelm dat ook in Duitsland de royalisten zo'n alliantie moesten smeden met een fascistische massabeweging.

In eerste instantie zette de kroonprins zijn kaarten op de traditioneel recht-nationalistische Deutsch-Nationale Volkspartei. In 1930 werd hij lid van de veteranenbond Stahlhelm, de partijmilitie van de DNVP. Kroonprinses Cecilie was toen al enkele jaren patrones van de Bund Königin Luise, de vrouwenafdeling van Stahlhelm. Het kroonprinselijk paar haalde ook de banden met Hitler aan, onder meer door hoge nazi's in hun paleis Cecilienhof in Potsdam te ontvangen.

1. Parade in 1933 van de SA in Breslau (nu Wroclaw in Polen). Bij de mars loopt kroonprins Wilhelm vooraan. Toeschouwers langs de weg brengen de Hitlergroet, net als Wilhelms broer geheel rechts op de tribune op foto

2. deze prins August Wilhelm (1887-1949) was al sinds 1930 lid van de NSDAP. 'Auwil', door de familie gezien als een feminiën buitenbeentje, noemde zichzelf 'het beste paard in de Hohenzollern-stal'.

3. Hitler, kroonprins Wilhelm (met bontmuts) en Hermann Göring op 21 maart 1933 bij de opening van de Rijksdag (via Wikimedia).

Verkiezingen 1932

Dit leek succes op te leveren tijdens de verkiezingen voor het Rijkspresident-schap in 1932. In de eerste ronde was de zittende president Paul von Hindenburg als kandidaat van de democratische partijen er nét niet in geslaagd de absolute meerderheid te behalen. De nationalistische kandidaten, onder wie Hitler, lagen ver achter. Wilhelm wierp zich voor de tweede ronde op als kandidaat voor de rechtse partijen. Hij beschouwde dit, en dat was voor royalisten evident, als een opstap naar het keizerschap. Was de Franse keizer Napoleon III eind 1848 niet ook begonnen als president? Hitler reageerde positief en stelde zich achter de kandidatuur van de kroonprins. Wilhelms naam zou op de stembiljetten prijken, maar het ging niet door: vanuit Doorn kwam een veto. Wilhelm II wilde niet dat zijn zoon de schijn wekte voor de republiek te zijn, én hij wilde voorkomen dat Wilhelm de troon voor zijn neus zou wegkapen. Vervolgens kondigde de kroonprins publiekelijk aan dat hij afzag van zijn eigen kandidatuur maar zijn stem op de Führer zou uitbrengen; hij riep rechts op hem te volgen. Volgens tijdgenoot Paul Herre, een biograaf van de kroonprins, sloeg de ongehoorde bekendmaking in als een bom en had deze het gewenste effect. Wilhelm zelf beweerde later dat hij Hitler twee miljoen extra stemmen had bezorgd, wat niet bewezen kan worden. De toename kan ook een gevolg zijn geweest van de terugtrekking van de DNVP-kandidaat, die in de eerste ronde ongeveer hetzelfde aantal had behaald.

Pact met de duivel?

Ex-keizer en kroonprins waren in hun hoop op herstel van de monarchie dus

bereid vuile handen te maken. Sloten ze in hun grenzeloze opportunisme een pact met de duivel? Dat zou een verkeerde voorstelling van zaken zijn: niet alleen deed Hitler juist tussen 1930 en 1934 hard zijn best respectabel en *on-duivels* te lijken en hebben veel mensen hem toen onderschat, ook veronderstelt de term 'duivelspact' een gelegenheidscoalitie tussen tegengestelde partners. Er zijn echter zeker tekenen van ideologische verwantschap tussen deze Hohenzollerns en de nazi's. Bij de kroonprins was al te zien dat de bewondering voor Mussolini mede geworteld was in zijn haat jegens links en ook zijn vader fulmineerde voortdurend tegen de *Sozies*. Bovendien leken de Hohenzollerns affiniteit gehad te hebben met Hitlers zwartste zijde, de Jodenhaat. Zo ziet Wilhelms belangrijkste biograaf John Röhl de ex-keizer als overgangfiguur naar het moorddadige Derde Rijk. Zijn denken en doen na 1918 vormden volgens Röhl een brug van het traditioneel salonfähige discriminatoire antisemitisme naar de genocidale Jodenhaat van Hitler. Inderdaad is het schokkend te lezen wat Wilhelm II aan hatelijks over Joden te berde bracht. Het verste ging wel zijn 'praktische tip' in een veel geciteerde brief uit 1927 aan zijn Amerikaanse jeugdvriend Poultney Bigelow, zelf een notoire antisemiet: 'Press, Jews & Mosquitoes [...] are a nuisance that humanity must get rid of in some way or another. I believe the best would be gas?'

Egocentrische opportunist

Dat de keizer een hitleriaanse antisemiet zou zijn, valt echter niet te rijmen met de vele relaties die hij onderhield

met Joodse vrienden en bekenden, inclusief zijn in 1927 benoemde Oostenrijkse biograaf Karl Friedrich Nowak. Het past al evenmin bij de grote verantwoordiging die Wilhelm II uitte over het 'moorden en verbranden' tijdens de Rijkspogrom in november 1938, ook bekend als de Kristallnacht. Blijkbaar sloeg de schrik hem om het hart toen woorden daden werden.

Overtuigender is de analyse van Christopher Clark, die in zijn levensbeschrijving van de keizer opmerkt dat de Joden bij hem steeds in een rij van andere zondebokken staan, onder wie bijvoorbeeld ook jezuïeten en socialisten. Met zijn hatelijkheden over Joden gaf de keizer vooral uiting aan zijn bodemloze schaamte en frustratie over de Duitse nederlaag en de val van zijn dynastie. De woordkeus mag dan na 1918 grover zijn dan voorheen, de ex-keizer bleef gewoon de egocentrische opportunist die hij ook voor zijn *annus horribilis* al was.

Voor kroonprins Wilhelm gold hetzelfde. Zijn daden hebben Hitler echter wel degelijk een kleine, maar betekenisvolle steun in de rug gegeven. Niet alleen rond de presidentsverkiezingen van 1932, maar ook na diens machts-overname eind januari 1933 hielp hij de Führer met publieke optredens en publicaties. Vooral zijn aanwezigheid op de 'Dag van Potsdam', op 21 maart 1933, was een belangrijk signaal. Dat de kroonprins zich liet zien bij deze plechtige openingsceremonie van de nieuwgekozen Rijksdag in de Garnisonkirche, waar veel Hohenzollernvorsten zijn bijgezet, onderstreepte de verzoening tussen de traditionele keizersgetrouwe conservatieven en de nazi's. Dit gebeurde twee dagen voordat de Rijksdag zou instemmen met het toekennen van dictatoriale bevoegdheden aan Hitler.

De uitzondering in de wet van 1994 lijkt zo ongeveer gemaakt voor de kroonprins. De huidige prins Georg Friedrich zal zijn oudoom erom vervloeken.

Jacco Pekelder is historicus en docent-onderzoeker bij de afdeling Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen van de Universiteit Utrecht. Met Joep Schenk schrijft hij voor uitgeverij Aspekt een publieksboek over de houding van de Hohenzollerns jegens het nationaalsocialisme. Hij is betrokken bij de tentoonstelling 'De Keizer en het Derde Rijk' die begin september in Museum Huis Doorn wordt verwacht. www.huisdoorn.nl

